

Izveštaj o politikama razvoja ljudskog kapitala u Bosni i Hercegovini

Septembar 2010

Centar za politike i upravljanje (CPU) je nezavisno i neprofitno udruženje osnovano 2009. godine s ciljem da podržava i zagovara održive razvojne procese u Bosni i Hercegovini. CPU kreira i promovira ekonomske politike, politike evropskih integracija, politike socijalnog razvoja, te podstiče procese reforme javne uprave. Više informacija o CPU dostupno na www.cpu.org.ba

Centar za politike i upravljanje sprovodi projekat Analiza sprovedenih politika u BiH. Cilj projekta je da se ocijeni efikasnost procesa provođenja politika na različitim nivoima vlasti u BiH. CPU će kroz redovno praćenje politika i njihove implementacije omogućiti javnosti bolji uvid u planirane i sprovedene razvojne politike. Projekat je podržan od strane National Endowment for Democracy (NED).

Sadržaj

Sažetak i glavni nalazi	3
1. Uvod	6
2. Obrazovni sistem i razvoj ljudskog kapitala	8
2.1. Institucionalni okvir i finansiranje obrazovnog sistema u BiH	8
2.2. Legislativni okvir obrazovnog sistema u BiH	10
2.3. Okvir politika (policy framework) obrazovnog sistema u BiH.....	10
2.4. Osnovno i srednješkolsko obrazovanje.....	11
2.5. Visokoškolsko obrazovanje.....	13
3. Sistem cjeloživotnog učenja (Life-long Learning) i razvoj ljudskog kapitala u BiH	15
4. Tržište rada u BiH	18
5. Zaključci i nalazi dokumenta	20
Reference:	23
Aneks 1 – Statistika obrazovanja u BiH	25
Aneks 2 – Budžetska izdvajanja za obrazovanje.....	27
Aneks 3 – Zaposlenost prema Istraživanju radne snage u BiH	29

Sažetak i glavni nalazi

U BiH je institucionalni okvir za provođenje politika u domenu obrazovanja i ljudskog kapitala veoma fragmentiran, sa nejasno raspodijeljenim nadležnostima i ulogama. Ovo se posebno odnosi na FBiH, gdje postoji dodatna podjela nadležnosti između entiteta i kantona. Iz navedenih razloga, provođenje definisanih politika je neefikasno i zahtijeva mnogo vremena.

Strateški pravci razvoja obrazovanja usvojeni od Vijeća ministara u 2008. godini identifikuju ključne probleme u obrazovnom sistemu, kao i ciljeve u kratkom, srednjem i dugom roku, te mjere koje se trebaju implementirati. Pregledom postavljenih ciljeva, utvrđeno je da je od 4 strateška cilja koji su bili postavljeni do 2010. godine, ispunjen samo 1 (25%), a od 30 operativnih ciljeva koji su bili postavljeni do 2010. godine ispunjeno je samo 12 (oko 40%).

Spomenuti dokument predviđa uspostavu šest institucija, od čega je do septembra 2010. godine uspostavljeno svega dvije institucije - Agencija za standarde i ocjenjivanje u obrazovanju za FBiH i RS i Agencija za predškolsko osnovno i srednje obrazovanje. Agencije koje su uspostavljene su još uvijek u fazi kadrovskog popunjavanja i uspostave, i nisu imale aktivnosti na provođenju reformi zbog kojih su uspostavljene.

Legislativni okvir za provođenje politika u ovoj oblasti postoji i zaokružen je, ali se puna implementacija zakona čeka zbog nedostatka mehanizama i institucija za primjenu zakona.

Zbog demografskih promjena dolazi do opadanja broja učenika u osnovnom i srednjem obrazovanju. Istovremeno se povećava broj nastavnika i trošak obrazovanja po učeniku. Broj učenika se u četverogodišnjem periodu smanjio za skoro 6% u osnovnom i skoro 11% u srednjem obrazovanju, dok se broj nastavnika povećao za 10%, a troškovi obrazovnog sistema za 11%. Ovo nije praćeno poboljšanjem kvaliteta obrazovanja, pa učenici pokazuju relativno loše rezultate u međunarodnim okvirima. Na ovaj način sistem osnovnog i srednjeg obrazovanja postaje sve skuplji, istovremeno pružajući sve lošiji kvalitet obrazovanja.

Prema istraživanju koje je provela međunarodna organizacija TIMSS u 2007. godini na učenicima četvrtih i osmih razreda osnovnih škola, u grupi od 59 zemalja koje su ušle u testiranje i 8 referentnih učesnika, od evropskih zemalja BiH je na posljednjem mjestu prema rezultatima testova iz matematike i prirodnih nauka. Pri tome, BiH spada u sredinu liste prema veličini razreda, i u gornjih 20% zemalja prema broju sati koje učenici sedmično provedu na nastavi iz predmeta iz kojih su testirani.

U BiH se za obrazovanje izdvaja skoro 5% od ukupnog BDP-a. Procenat javne potrošnje koji se ulaže u obrazovanje u BiH je iznad regionalnog prosjeka, a nešto je niži od EU prosjeka. Međutim, oko 88% budžetskih

sredstava namijenjenih obrazovanju se izdvaja za plate i naknade zaposlenih, 8% za materijalne troškove, dok na kapitalna ulaganja odlazi 4% obrazovnih budžeta. Najveći dio sredstava predviđenih za materijalne troškove usmjeren je na plaćanje energije i komunalnih usluga, a neznajna sredstva se izdvajaju za održavanje objekata i nabavku materijala. Troškovi amortizacije opreme i zgrada se uopće ne planiraju. U zemljama EU izdvajanja za troškove plata uposlenih se kreću između 60-70% ukupnih izdvajanja, dok se ostatak novca u značajnoj mjeri troši na materijalne troškove, održavanje i opremanje učionica, te profesionalno usavršavanje osoblja.

Jedan od osnovnih uzroka lošeg kvaliteta obrazovanja je loš kvalitet nastavnika, usljed neadekvatnog sistema inicijalnog obrazovanja nastavnika, neadekvatne stručne strukture nastavnog kadra, te nedostatka sistema za stručno usavršavanje i doobrazovanje i sistema kontrole rada i evaluacija.

U visokom obrazovanju se radi na formalnoj implementaciji Bolonjske deklaracije. Povećan je broj studenata i nastavnika, kao i obrazovnih ustanova. I pored ostvarenih pomaka, BiH je u dnu evropske liste kvaliteta obrazovanja i zauzima 39. mjesto u konkurenciji 48 država. Međunarodna komisija za provedbu Bolonjskog procesa ocijenila je 2008. godine da je „BiH jedna od zemalja potpisnica Bolonjske deklaracije koja je pokazala najmanji progres, a značajni nedostaci u provođenju reformi se odnose na sve aspekte Bolonjskog procesa“.

Cjeloživotno učenje je inkorporirano u strategiju stručnog obrazovanja, te su definisane politike i postavljeni ciljevi razvoja sistema cjeloživotnog učenja. Ni jedan od predviđenih ciljeva i definisanih mjera nije ispunjen do septembra 2010. godine. Osim toga, obrazovanje i obuka odraslih nije značajna stavka niti je prioritet u programima ijedne od Vlada, te u skladu sa tim ne postoje jasne odgovornosti za provođenje mjera ni na jednom od nivoa vlasti. Prije rata su u BiH postojala tri centra za obuku odraslih osoba. Danas u BiH djeluje samo jedan centar ovog tipa.

Tržište rada u BiH karakterišu visoke stope nezaposlenosti, niska stopa aktivnosti i neusklađenost ponude i potražnje za radnom snagom i niska mobilnost radne snage. Sve navedeno doprinosi daljem opadanju kvaliteta ljudskog kapitala.

Prema OECD indeksu investicionih reformi za 2009. godinu koji poredi zemlje Jugoistočne Evrope, BiH ima najniži rang u oblasti razvoja ljudskog kapitala u regionu. Iako pregled priznaje aktivnosti na razvoju strateških dokumenata, najlošija pozicija zemlje je izazvana odlivom kvalifikovanih radnika zbog ekonomske migracije, lošim kvalitetom obrazovanja i velikom institucionalnom fragmentacijom sistema obrazovanja.

OECD pregled stanja ljudskog kapitala u 2009. godini pokazuje da je BiH ostvarila mali ili nikakav napredak u provođenju reformi iz oblasti ljudskog kapitala u odnosu na 2006. godinu. Niz strateških dokumenata je u procesu

pripreme, ali nisu zabilježeni pomaci na uključivanju drugih interesnih grupa u oblasti izgradnje ljudskog kapitala, kao ni poboljšanje kvaliteta sistema obrazovanja.

Izveštaji Evropske komisije o napretku BiH u procesu EU integracija (BiH Progress Reports) nalaze da BiH u oblasti ljudskog kapitala ne bilježi veće pomake. Visoka javna potrošnja u oblasti obrazovanja je praćena slabim rezultatima obrazovnog procesa. Obrazovni sistem koji slabo funkcioniše je jedan od glavnih uzroka lošeg funkcionisanja tržišta rada, jer prouzrokuje kadrove koji nisu traženi, dok su kadrovi koji su traženi deficitarni. Primjena usvojenih zakona u oblasti obrazovanja je spora.

1. Uvod

Svrha ovog dokumenta je da da ocjenu i analizu politika razvoja ljudskog kapitala u BiH u periodu 2006.-2010. godina kroz prizmu ocjene procesa definisanja, provođenja, monitoringa i evaluacije efekata politika. Poseban akcenat dat je na implementaciju politika koje su definisane u strateškim dokumentima i međunarodnim sporazumima.

Ljudski kapital („*human capital*“) je ukupan nivo znanja, vještina i karakteristika ličnosti koje se mogu opredmetiti u vidu rada i stvoriti ekonomsku vrijednost¹. Ljudski kapital podrazumijeva vještine koje zaposlena osoba stiče na poslu, kroz neformalnu obuku ili u formalnom procesu obrazovanja, čime povećava svoju vrijednost na tržištu rada. U samom dokumentu se koristi izraz „ljudski kapital“ koji podrazumijeva prevod izraza „*human capital*“.

Sva istraživanja vezana za ljudski kapital su pokazala direktnu korelaciju između ljudskog kapitala i ekonomskog razvoja. Istraživanje razvijenih ekonomija² i ekonomija u razvoju je pokazalo da postoji direktna korelacija između nivoa pismenosti i produktivnosti, te da zemlje sa većim nivom pismenosti imaju značajno veću produktivnost i bruto društveni proizvod (BDP) po glavi stanovnika.

Ljudski kapital jedne zemlje čine znanja, vještine i stavovi radne snage te zemlje. Po definiciji, ljudski kapital je teško mjeriti, pa se kao mjere ljudskog kapitala najčešće koriste BDP, produktivnost ili indikatori vezani za obrazovanje, kao što su dužina obrazovnog procesa, izdvajanje za obrazovanje, stopa pismenosti i sl. Pouzdan indikator za zemlje u razvoju koje nastoje da privuku strane investicije, kao što je i BiH, je broj visokokvalifikovane radne snage, kao što su inženjeri, informatičari ili drugi profili u oblastima koje zemlja nastoji da razvije. Veliki broj osoba koje su obrazovane (i rade) u nekoj oblasti, kao što je npr. informacione tehnologije (IT) indicira da zemlja ima razvijen ljudski kapital u toj oblasti, veliki broj istraživanja, te da radi na pripremi infrastrukture za potencijalne ulagače.

Analiza politika razvoja ljudskog kapitala u BiH u periodu 2006.-2010. godina ima za cilj da ocijeni efikasnost procesa provođenja politika u oblasti ljudskog kapitala na različitim nivoima vlasti u BiH. Dokument ima za cilj da da pregled defisanih politika i njihovog provođenja, te ocijeni efikasnost i učinak provedenih mjera.

¹ "Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis", Gary S. Becker, University of Chicago Press, 1993

² "Human Capital, Age Structure and Economic Growth: Evidence from a New Dataset", Jesus Crespo Cuaresma, Wolfgang Lutz, International Institute for Applied Systems Analysis, 2007

U drugom poglavlju dokumenta prikazana je analiza uticaja obrazovnog sistema u BiH na razvoj ljudskog kapitala. U poglavlju tri dat je pregled sistema cjeloživotnog učenja, dok poglavlje četiri analizira tržište rada u BiH u kontekstu izgradnje ljudskog kapitala. Poglavlje pet prikazuje zaključke dokumenta.

2. Obrazovni sistem i razvoj ljudskog kapitala

U drugom poglavlju dokumenta analiziran je obrazovni sistem u BiH u kontekstu razvoja ljudskog kapitala. Poglavlje analizira institucionalni i legislativni okvir i finansiranje obrazovnog sistema (dio 2.1 i 2.2), okvir politika (*policy framework*) obrazovnog sistema u BiH (dio 2.3), osnovno obrazovanje i srednje obrazovanje (dio 2.4), te visoko obrazovanje (2.5). Predškolsko obrazovanje, iako spada u sistem formalnog obrazovanja, nije bilo predmetom analize.

U strateškim dokumentima se definiše da „Bosna i Hercegovina teži izgraditi društvo utemeljeno na znanju, istovremeno omogućavajući i razvoj punih potencijala svakog pojedinca. U taj proces nužno je uključiti sve društvene, socijalne, ekonomske i političke aktore, i kroz pristup aktivne koordinacije izgraditi partnerski odnos među njima, uz uvažavanje cjeloživotnog učenja i historijskih, kulturnih i tradicijskih vrijednosti svih ljudi koji u njoj žive“³.

2.1. Institucionalni okvir i finansiranje obrazovnog sistema u BiH

Obrazovanje u BiH spada u entitetske nadležnosti, sa ograničenom krovnom strukturom na državnom nivou. Na državnom nivou postoji Sektor za obrazovanje, nauku, kulturu i sport pri Ministarstvu civilnih poslova (MCP) Bosne i Hercegovine, sa veoma ograničenim mandatom i odgovornostima. Osim ovog odjela, postoji i Agencija za standarde i ocjenjivanje u obrazovanju za FBiH i RS i Agencija za predškolsko osnovno i srednje obrazovanje. U Distriktu Brčko nadležnost za obrazovanje ima Odjel za obrazovanje Brčko Distrikta⁴.

Na entitetskom nivou, za obrazovanje su odgovorni Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke Federacije BiH i Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske. U Federaciji BiH (FBiH), odgovornost za obrazovanje je u podijeljenoj nadležnosti između entitetskog i kantonalnog nivoa – svaki od 10 kantona u FBiH ima svoje ministarstvo obrazovanja i kantonalne propise koji regulišu ovu oblast. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je nadležno za koordinaciju među kantonima i one funkcije koje su mu povjerene od strane kantona. Spekter funkcija ovakvog ministarstva je prilično ograničen⁵.

Na kantonalnom nivou u FBiH, ministarstva za obrazovanje zajedno sa pedagoškim zavodima imaju nadležnost nad sektorom obrazovanja. To je ukupno deset ministarstava (od kojih su mnoga nadležna za obrazovanje, nauku, kulturu i sport) i sedam pedagoških zavoda. Sa izuzetkom Zavoda za školstvo u Mostaru i Pedagoškog zavoda u Bijaću, pedagoški zavodi nisu

³ „Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008–2015“, Vijeće/ ministara BiH, 2008

⁴ Odjel za obrazovanje u Brčko Distriktu je nadležan za 16 osnovnih i 4 srednje škole.

⁵ Funkcionalni pregled sektora obrazovanja u Bosni i Hercegovini, EU CARDS, 2005

nezavisna pravna lica i djeluju u sastavu ministarstava. Njihova veličina i kapacitet za obavljanje funkcija se razlikuju od kantona do kantona⁶.

U Republici Srpskoj (RS), sistem javne uprave sektora obrazovanja u RS predstavlja centralizovaniji i koherentniji model. Nadležnost za obrazovanje na entitetskom nivou leži na Ministarstvu prosvjete i kulture, i njegovom Republičkom pedagoškom zavodu koji nije nezavisno pravno lice, nego je u sastavu Ministarstva⁷.

Postoje planovi za uspostavu još četiri tijela na državnom nivou. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH predviđa osnivanje Agencije za nastavne planove i programe, dok Nacrt zakona o visokom obrazovanju u BiH predviđa uspostavu tijela odgovornog za visoko obrazovanje i tijela odgovornog za priznavanje akademskih kvalifikacija⁸. Predviđeno je i osnivanje institucija za koordinaciju osnovnih i srednjih stručnih škola.

Strategija razvoja obrazovanja⁹ je 2008. godine kao cilj postavila uspostavu šest institucija, od čega je do septembra 2010. uspostavljeno svega dvije institucije - Agencija za standarde i ocjenjivanje u obrazovanju za FBiH i RS i Agencija za predškolsko osnovno i srednje obrazovanje. Agencije koje su uspostavljene su još uvijek u fazi kadrovskog popunjavanja i uspostave, i nisu imale aktivnosti na provođenju reformi zbog kojih su uspostavljene.

Sistem obrazovanja se finansira iz entitetskih, kantonalnih, te općinskih budžeta. Udio finansiranja obrazovanja iz državnog budžeta je neznatan. RS izdvaja za obrazovanje oko 4% BDP-a, dok FBiH izdvaja skoro 6% od ukupnog BDP-a. Procenat javne potrošnje koji se ulaže u obrazovanje u BiH je iznad regionalnog prosjeka, a nešto je niži od EU prosjeka. Preko 50% javnih izdvajanja za obrazovanje odlazi na osnovno obrazovanje¹⁰.

S obzirom na fragmentiranost obrazovnog sistema, postoje značajne razlike u nivou finansiranja po učeniku, kao i razlike u nivoima plata i naknada zaposlenih u obrazovnom procesu između entiteta i kantona. Struktura troškova obrazovnog sistema je jako nepovoljna. Oko 88% budžetskih sredstava namijenjenih obrazovanju se izdvaja za plate i naknade zaposlenih, 8% za materijalne troškove, dok na kapitalna ulaganja odlazi 4% obrazovnih budžeta. Najveći dio sredstava predviđenih za materijalne troškove usmjeren je na plaćanje energije i komunalnih usluga, a neznčajna sredstva se izdvajaju za održavanje objekata i nabavku materijala. Troškovi amortizacije opreme i zgrada se uopće ne planiraju. U zemljama EU izdvajanja za troškove plata uposlenih se kreću između 60-70% ukupnih izdvajanja, dok se ostatak novca u značajnoj mjeri troši na materijane

⁶ Funkcionalni pregled sektora obrazovanja u Bosni i Hercegovini, EU CARDS, 2005

⁷ Funkcionalni pregled sektora obrazovanja u Bosni i Hercegovini, EU CARDS, 2005

⁸ Funkcionalni pregled sektora obrazovanja u Bosni i Hercegovini, EU CARDS, 2005

⁹ "Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008-2015", Vijeće/ ministara BiH, 2008

¹⁰ "Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008-2015", Vijeće ministara BiH, 2008

troškove, održavanje i opremanje učionica, te profesionalno usavršavanje osoblja. Reforme u obrazovanju u BiH ne prate odgovarajuća finansijska izdvajanja, posebno kada je riječ o usavršavanju nastavnika i menadžmenta škole u skladu sa potrebama reformi¹¹.

2.2. Legislativni okvir obrazovnog sistema u BiH

Najveći pomaci u kreiranju jedinstvenog legislativnog okvira za obrazovanje (na državnom nivou) kreirani su u 2003. i 2007. godini¹², kada su usvojeni Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2003. godine), Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2007. godine), Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2007. godine) i Zakon o Agenciji za predškolsko osnovno i srednje obrazovanje (2007. godine).

U periodu od 2008. do 2010. godine usvojeni su Okvirni zakon o osnovama naučno-istraživačke djelatnosti i koordinaciji unutrašnje i međunarodne naučno-istraživačke saradnje Bosne i Hercegovine i Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju.

Iako je pravni okvir za funkcionisanje sistema zaokružen, problemi su nastali u primjeni zakona. Prema ocjeni European Training Foundation (ETF), puna implementacija Zakona o visokom obrazovanju se čeka zbog nedostatka mehanizma za primjenu zakona i činjenice da su amandmani koji su ugrađeni u konačnu verziju otežali primjenu zakona¹³. Nešto bolji rezultati su postignuti u primjeni Zakona o predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, ali ostaju brojni problemi koji su vezani za nedostatak mehanizma za primjenu zakona.

2.3. Okvir politika (policy framework) obrazovnog sistema u BiH

Politika razvoja obrazovanja u BiH je utvrđena slijedećim strateškim dokumentima:

- Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008.–2015. godine;
- Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini za period 2007.–2013. godine.

Strateški dokumenti identifikuju ključne probleme u obrazovnom sistemu, kao i ciljeve u kratkom, dugom i srednjem roku, te mjere koje se trebaju implementirati. Pregledom postavljenih ciljeva, utvrđeno je da preko 60% ciljeva koji su bili postavljeni do 2010. godine nije ispunjeno. Vrijedi

¹¹ „Osnovno obrazovanje u Bosni i Hercegovini – kvalitet, kreativnost i inovativnost?” – Centar za politike i upravljanje, 2010

¹² „Bosnia and Herzegovina – ETF Country Plan 2009”, European Training Foundation, 2009, str. 4

¹³ „Bosnia and Herzegovina – ETF Country Plan 2009”, European Training Foundation, 2009

napomenuti da su navedeni dokumenti razvijeni kroz tehničku pomoć i finansiranje od strane Evropske unije, te je učešće u pripremi dokumenata, pa samim tim i osjećaj odgovornosti službenika ministarstava za provođenje mjera koje su definisane u ovim dokumentima relativno nisko.

Jedna od ključnih slabosti koja je identifikovana u strateškim dokumentima je velika fluktuacija i slab kvalitet nastavnog osoblja¹⁴, te je predviđena izrada posebne strategije za rješavanje ovog problema, ali to do sada nije učinjeno.

Strateški dokumenti se dotiču velikog broja multi-sektoralnih problema, kao što je socijalna i druga isključenost određenih socijalnih grupa, ili povezivanje obrazovnog sistema sa tržištem rada. Rješavanje i suočavanje sa ovim problemima će zahtijevati razvoj kapaciteta unutar vlade i angažovaniji pristup vlade u primjeni mjera.

Ocjena ETF je da definisanje i provođenje politika ostaje jedna od ključnih slabosti BiH¹⁵, te da je BiH potrebna pomoć u jačanju kapaciteta za formulaciju i primjenu politika u oblasti obrazovanja.

2.4. Osnovno i srednješkolsko obrazovanje

Prema rezultatima posljednjeg popisa stanovništva u BiH¹⁶ 1991. godine, broj nepismenih osoba u BiH bio je 9,9%. Anketa o životnom standardu koja je provedena 2001. godine¹⁷ procjenjuje broj nepismenih osoba u BiH na 5%.

Podaci za posljednjih pet godina pokazuju značajno smanjenje broja učenika u osnovnim školama. Broj učenika u osnovnim školama se smanjio sa 380.696 u školskoj godini 04/05 na 359.902 učenika u školskoj 08/09, odnosno za 20.794 učenika (5,5%) u petogodišnjem periodu. U proteklih pet godina broj škola u BiH se smanjio sa 1.887 na 1.874, dok se broj školskih odjeljenja povećao za 521 (sa 16.396 na 16.917). U istom vremenskom periodu broj nastavnika se povećao sa 22.136 na 23.770 tj. za 1.634 nastavnika. U petogodišnjem vremenskom periodu prosječan broj učenika po jednom nastavniku se smanjio sa 17,2 na 15,1 učenika po nastavniku ili učitelju, što je značajno ispod prosjeka u EU (20 učenika po nastavniku). Također, prosječan broj učenika u odjeljenju se smanjio sa 23,2 u školskoj godini 04/05 na 21.2 u školskoj godini 08/09¹⁸.

¹⁴ „Investment Reform Index 2009 – Dimension Human Capital Development“, OECD, 2009

¹⁵ „Bosnia and Herzegovina – ETF Country Information Note 2010“, European Training Foundation, 2010

¹⁶ Posljednji popis stanovništva u BiH je proveden 1991. godine, nakon čega je BiH doživjela značajne migracije i demografske promjene kao posljedica ratnih i drugih dešavanja. Postojeći podaci o stanovništvu zasnovani su na procjenama. Slijedeći popis stanovništva u BiH očekuje se 2011. godine.

¹⁷ Anketa o potrošnji domaćinstava/Household Budget Survey, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine BHAS, 2001

¹⁸ „Osnovno obrazovanje u Bosni i Hercegovini – kvalitet, kreativnost i inovativnost?“ – Centar za politike i upravljanje, 2010

Isti trend je primjetan i u srednjem obrazovanju – iako se u petogodišnjem periodu broj srednjih škola povećao sa 303 na 308, broj odjeljenja se smanjio sa 6.052 na 5.942 (2%), a broj učenika sa 164.743 na 145.687 (13%). Broj učenika po odjeljenju se smanjio sa 27.5 na 24.5¹⁹. Pri tome se trošak po učeniku, kao i ukupna izdvajanja, povećali za 11%.

Značajan porast broja odjeljenja i broja nastavnika u osnovnom školstvu je dijelom prouzrokovan prelaskom sa osmogodišnjeg na devetogodišnje osnovno obrazovanje, ali nije u skladu sa drastičnim padom broja učenika u osnovnim školama. Povećanje broja odjeljenja i broja nastavnika povećava troškove osnovnog obrazovanja. S obzirom na činjenicu da se trenutno izdvaja oko 88% sredstava iz budžeta za obrazovanje za finansiranje plata i troškova zaposlenih, nastavak trenda povećanja broja nastavnika i broja odjeljenja će utjecati na dodatno povećanje budžetskih izdataka za plate nastavnika. Povećanje broja odjeljenja zahtijeva i povećanje materijalno tehničkih troškova obrazovanja, kao i dodatne učionice i druge nastavne prostore (za koje se trenutno odvaja nedovoljno sredstava)²⁰.

Finansiranje škola-javnih ustanova u Federaciji BiH vrši se iz budžeta kantona, budžeta općina i drugih izvora (razne donacije, grantovi, prihodi ostvareni prodajom usluga i proizvoda). Finansiranje škola u RS, čiji je osnivač Vlada, vrši se iz budžeta Republike Srpske (plate zaposlenih, naknade zaposlenim, takmičenja i dio sredstava za investicije), budžeta općina i gradova (materijalni troškovi) i drugih izvora (razne donacije, grantovi, prihodi ostvareni prodajom usluga i proizvoda)²¹.

Porast troškova sistema nije praćen istovremenim poboljšanjem kvalitete. Prema istraživanju koje je provela međunarodna organizacija Trends in International Mathematics and Science Studies TIMSS u 2007 godini²² na učenicima četvrtih i osmih razreda osnovnih škola, u grupi od 59 zemalja koje su ušle u testiranje i 8 referentih učesnika, od evropskih zemalja BiH je na posljednjem mjestu prema rezultatima testova iz matematike i prirodnih nauka. Pri tome, BiH spada u sredinu liste prema veličini razreda, i u gornjih 20% zemalja prema broju sati koje učenici sedmično provedu na nastavi iz predmeta iz kojih su testirani.

Kao ključni razlog za ovakav loš kvalitet obrazovnog procesa identifikovan je loš kvalitet nastavnog osoblja. Istraživanje na uzorku srednjih škola u BiH pokazalo je da je „neophodno institucionalno rješavati pitanja koja su uzroci izostanka adekvatnog servisa na planu inicijalnog obrazovanja nastavnika te

¹⁹ Izvor: BHAS, 2010.

²⁰ „Osnovno obrazovanje u Bosni i Hercegovini – kvalitet, kreativnost i inovativnost?” – Centar za politike i upravljanje, 2010

²¹ “Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini za period 2007 – 2013 godine”, Vijeće/ ministara BiH, 2007

²² “TIMSS 2007 International Mathematics Report: Findings from IEA’s Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades” i “TIMSS 2007 International Science Report: Findings from IEA’s Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades”, Trends in International Mathematics and Science Studies, 2007

njihovog dodatnog stručnog usavršavanja. Ova pitanja uključuju slijedeće: nedovoljnost i neizgrađenost kapaciteta, neadekvatno korištenje vaninstitucionalnih kapaciteta, nedostatak finansijskih sredstava i nekvalitetno planiranje aktivnosti, kao i nedostatak saradnje i koordinacije postojećih institucija. Dodatno, uzrok za slabe politike na planu poboljšanja kvalitete obrazovanja u srednjim školama jeste i nedostatak adekvatne evaluacije²³.

2.5. Visokoškolsko obrazovanje

Za razliku od osnovnog i srednjeg, statistika visokog obrazovanja pokazuje značajno povećanje svih pokazatelja. Broj visokoškolskih ustanova (fakulteta i viših škola, u petogodišnjem periodu (2004.-2009. godina) povećan je sa 113 na 147. Broj univerziteta je povećan sa 18 na 22 otvaranjem četiri privatna univerziteta. Broj studenata se takođe značajno povećao – sa 84.475 na 109.579. Broj studenata koji su završili studij je povećan za gotovo 100% - sa 8.127 na 16.581. Značajno povećanje zabilježeno je i u broju nastavnog osoblja – broj nastavnika povećan je 5.222 na 8.391, ili gotovo 60%.

Iako navedene statistike bez značajnije analize uzroka pokazuju značajno povećanje svih indikatora, treba biti oprezan u tumačenju poboljšanja u visokom obrazovanju. Najveći dio promjena može se objasniti provođenjem tzv. „Bolonjskog procesa“. „Bolonjski proces“ podrazumijeva primjenu Bolonjske deklaracije, koja je potpisana 1999. godine od svih Evropskih zemalja, a odnosi se na reformu visokog obrazovanja. Neki od osnovnih ciljeva deklaracije su povećanje kompatibilnosti obrazovnih sistema zemalja potpisnika, uvođenje Bachelor/Master (dodiplomski/postdiplomski) sistema studija, uvođenje Evropskog sistema transfera kredita (ETCS) koji omogućava mobilnost studenata, te razvijanje zajedničkih planova, programa i metodologija nastave.

BiH je pristupila Bolonjskom procesu 2003. godine, a od 2004. godine je i potpisnik Konvencije o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u Evropskom regionu (Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education in the European Region). Svi univerziteti u BiH su počeli primjenu prvog ciklusa prema Bolonjskom procesu od 2006. godine, a ETCS je uveden na sve nove programe studija²⁴.

I pored ostvarenih pomaka, BiH je u dnu evropske liste kvaliteta obrazovanja i zauzima 39. mjesto u konkurenciji 48 država²⁵. Međunarodna komisija za provedbu Bolonjskog procesa ocijenila je da je „BiH jedna od zemalja

²³ „Loše škole ili loše obrazovne politike – kome zvono zvoni? - Uvođenje modernih, inovativnih i interaktivnih nastavnih metoda u srednje škole u BiH“, ACIPS/NDI, 2010

²⁴ „Bosnia and Herzegovina – ETF Country Plan 2009“, European Training Foundation, 2009

²⁵ Informacija o provedbi Bolonjskog procesa u Federaciji BiH, Federalno Ministarstvo obrazovanja i nauke, 2009

potpisnica Bolonjske deklaracije koja je pokazala najmanji progres, a značajni nedostaci u provođenju reformi se odnose na sve aspekte Bolonjskog procesa²⁶.

Međunarodna komparacija provođenja reformi koju provodi Organizacija za ekonomski razvoj i saradnju (OECD), pokazuje da BiH u posljednjih pet godina nije ostvarila pomake ni na jednom polju osim provođenja poreskih reformi i reforme procesa registracije preduzeća²⁷. OECD pregled reformi u oblasti ljudskog kapitala²⁸ pokazuje da BiH u odnosu na posljednji pregled koji je napravljen 2006. godine nije ostvarila pomake u provođenju reformi u oblasti ljudskog kapitala.

²⁶ Bologna Stocktaking Report 2007

²⁷ „Investment Reform Index 2010“, OECD, 2010

²⁸ „Investment Reform Index 2009 – Dimension Human Capital Development“, OECD, 2009

3. Sistem cjeloživotnog učenja (Life-long Learning) i razvoj ljudskog kapitala u BiH

Cjeloživotno učenje se definira kao aktivnost učenja tokom cijelog života, s ciljem unapređivanja znanja, vještina i sposobnosti. Konceptcija cjeloživotnog učenja nastala je upravo iz razloga što se količina novog znanja svakim danom sve više povećava, dok postojeće znanje sve više i brže zastarijeva. Štaviše, cjeloživotno učenje je bazirano na stalnom pristupu učenju i obrazovanju radi sticanja novih i obnavljanja već stečenih znanja i vještina, potrebnih za sudjelovanje u radu i društvu znanja odnosno društvu koje uči²⁹.

U literaturi srećemo slične termine kao što su kontinuirano, permanentno i doživotno obrazovanje ili učenje, ali i povratno obrazovanje i aktivno starenje. Također, termin obrazovanje odraslih se može svrstati u ovu grupu. U suštini svi ovi termini označavaju aktivnost učenja ili sticanja znanja, vještina i usavršavanja kvalifikacija potrebnih za obavljanje nekog posla na radnom mjestu, u periodu od predškolskog doba, preko perioda formalnog obrazovanja, pa sve do penzionisanja. Dakle, cjeloživotno učenje podrazumijeva obrazovanje tokom školovanja, ali i poslije kroz razne oblike neformalnog obrazovanja putem kurseva, dodatnih obuka ili prekvalifikacija i stručnog usavršavanja³⁰.

Zakonska definicija obrazovanja odraslih uključuje „sve oblike formalnog i neformalnog obrazovanja građana koji nemaju status učenika ili studenata“³¹. U BiH se obrazovanje odraslih „ne tretira kao važna i strateška komponenta na ljestvici ekonomskog i društvenog razvoja“³².

Od aktivnosti cjeloživotnog učenja koje su prisutne na terenu, najzastupljenija je obuka za odrasle koja se vrši u redovnim stručnim školama prema programima iz formalnog obrazovanja i upotrebom iste metodologije kao i za redovno školovanje u stručnim školama. Najčešće se nude programi stručnog usavršavanja iz oblasti administracije, menadžmenta, zdravstva i psihosocijalne djelatnosti, rada na računarima ili učenje stranih jezika. Sport, ekologija, proizvodnja hrane i poljoprivredne djelatnosti su zanemareni. Osposobljavanju za proizvodna zanimanja posvećeno je malo pažnje³³.

Prije rata su u BiH postojala tri centra za obuku odraslih osoba: Goražde, Bihać i Doboj. Nakon rata većina poslodavaca obučava zaposlene na poslu, a ne u stručnim ustanovama. Obrazovanje odraslih postoji, ali nije

²⁹ „Tržište rada i cjeloživotno učenje“, Omer Korjenić, Most, 2007

³⁰ „Tržište rada i cjeloživotno učenje“, Omer Korjenić, Most, 2007

³¹ Okvirni Zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini“.

³² Ocjena izrečena u izvještaju „Razvoj i stanje učenja i obrazovanja odraslih – Nacionalni izvještaj Bosne i Hercegovine“, DVV International, 2008

³³ „Obrazovanje odraslih i neformalno učenje – Analiza stanja“, Dženana Alađuz, Infohouse, 2007

institucionalizirano, nema vidljiv strateški status i nije prepoznato kao područje obrazovanja od vitalnog značaja za sadašnjost i budućnost zemlje³⁴. Osim donatorskih pokušaja sa centrima za obuku odraslih u Goraždu i Srebrenici, u BiH u oktobru 2008. godine djeluje samo jedan centar ovog tipa (Centar za obuku zanimanja iz građevinske struke pri Službi za zapošljavanje Unsko-Sanskog Kantona).

BiH je potpisnik više međunarodnih ugovora i konvencija prema kojima je preuzela obaveze u oblasti cjeloživotnog učenja, kao što su Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o pravima djeteta i postprijemne obaveze prema Vijeću Evrope.

BiH je preuzela obaveze u oblasti cjeloživotnog učenja i prema Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanja (SAA) sa EU: „strane će surađivati s ciljem podizanja nivoa opšteg obrazovanja i srednjeg stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini, i zbog načina rada sa mladima, uključujući, i neformalno obrazovanje“. U razvojnim dokumentima BiH je ovom pitanju takođe posvećena pažnja: „adekvatno riješeno obrazovanje odraslih, koje omogućava brzo reagiranje na promjene na tržištu rada, predstavlja jedan od ključnih faktora za rješavanje problema nezaposlenosti“³⁵.

BiH je, zajedno sa ostalim zemljama Jugoistočne Evrope, potpisnik Deklaracije o cjeloživotnom učenju, te je prema obavezama iz deklaracije (uz tehničku pomoć finansiranu od strane donatora) pripremljen dokument "Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini"³⁶. Ovo je najvažniji dokument koji definiše politike cjeloživotnog učenja, pa time i jedan od najbitnijih za razvoj ljudskog kapitala u BiH. Strateški dokument predviđa:

- Da se tokom 2006. godine izradi Nacrt Okvirnog zakona o obrazovanju odraslih, a tokom 2007/2008 zakoni na entitetskim i kantonalnim nivoima, te na nivou Brčko distrikta, sa podzakonskim aktima i amandmanima na Zakon o agencijama.
- Da se do kraja 2007. godine osnuje Odjel za cjeloživotno učenje i obrazovanje odraslih pri agenciji/agencijama za obrazovanje i Andragoški centar koji bi institucionalno ojačao odgoj i obrazovanje odraslih.
- Da se tokom 2007. godine preduzmu koraci u kontaktima sa različitim institucijama državnog sistema radi: finansiranja, poreskih olakšica, prikupljanja statističkih podataka i uvezivanja svih nivoa obrazovanja od predškolskog do visokoškolskog, od formalnog do neformalnog.
- Da se tokom 2008. godine posebno radi na programskim osnovama obrazovanja odraslih u BiH: definiranje standarda za rad andragoških institucija i certificiranje institucija, stvaranje baze podataka o ponudi i

³⁴ „Obrazovanje odraslih i neformalno učenje – Analiza stanja“, Dženana Alađuz, Infohouse, 2007

³⁵ Razvojna strategija BiH 2010-2015, Vijeće Ministara BiH, 2010

³⁶ "Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini", Vijeće Ministara BiH, 2008

potražnji u domenu obrazovanja odraslih, kreiranje obrazovnih modela stručnog usavršavanja, izrada strategije opismenjavanja i obrazovanja socijalno depriviranih grupa, ojačavanje mreže institucija za informiranje i savjetovanje u oblasti obrazovanja odraslih, te stalni rad na koncepciji festivala cjeloživotnog učenja kao manifestaciji višestrukog značenja.

Nijedan od predviđenih ciljeva i definisanih mjera nije ispunjen do septembra 2010. godine. Osim toga, obrazovanje i obuka odraslih nije značajna stavka niti je prioritet u programima ijedne od Vlada, te u skladu sa tim ne postoje jasne odgovornosti za provođenje mjera ni na jednom od nivoa vlasti.

4. Tržište rada u BiH

Tržište rada u BiH karakterišu visoke stope nezaposlenosti, niska stopa aktivnosti i neusklađenost ponude i potražnje za radnom snagom i niska mobilnost radne snage.

Interpretaciji statistike tržišta radne snage treba pristupiti sa dozom opreza. Zvanična statistika zaposlenosti i nezaposlenosti pokazuje veliki broj registrovanih nezaposlenih, koji su često registrovani na zavodima za zapošljavanja zbog ostvarivanja prava na pasivne mjere zapošljavanja, kao što su zdravstveno osiguranje i druge vrste pogodnosti³⁷. Iz navedenih razloga, za potrebe analize tržišta rada se češće koriste podaci Istraživanja radne snage (LFS).

Prema podacima LFS za 2009. godinu, U BiH je u periodu 2007.-2009. godina došlo do povećanja zaposlenosti i smanjenja nezaposlenosti. U posljednoj godini (2010.) je nezaposlenost povećana zbog efekata svjetske ekonomske krize na BiH. Iako ne postoje pouzdani podaci o broju stanovnika, istraživanje radne snage pokazuje zabrinjavajući trend smanjenja radno sposobnog stanovništva, koje nastaje kao rezultat smanjenog prirodnog priraštaja i migracije. Procenat smanjenja radno sposobnog stanovništva veći je od smanjenja broja neaktivnih osoba.

Dodatni problem predstavlja ponuda radne snage. Prema LFS, 93% nezaposlenog stanovništva ima srednju, osnovnu školu ili manje. Podaci pokazuju da 48% nezaposlenih osoba ima osnovnu školu i manje. Kada u obzir uzmemo da je opšti trend da se učešće poslova sa visokim obrazovanjem u novim radnim mjestima značajno povećava u odnosu na poslove sa nižim kvalifikacijama, činjenica je da tržište rada u BiH nema adekvatne odgovore u vidu politika rješavanja ovog problema.

Problem dodatno otežava nedostatak veze između obrazovnog sistema i tržišta rada u BiH³⁸. U BiH ne postoji adekvatni mehanizmi koji prosljeđuju informacije sa tržišta rada o ponudi i potražnji radne snage mehanizmima za kreiranje politike obrazovanja. Kao posljedica toga, obrazovni sistem u BiH svake godine po automatizmu proizvodi kadrove koji se potom prosljeđuju na zavode za zapošljavanje. Određena zanimanja, kao što su npr. zanatska zanimanja – gumar, staklarski graver, hidroizolater, srednjoškolska stručna zanimanja – veterinarski tehničar, cvjećarski tehničar, tehničar elektronske optike, farmaceutski tehnolog, ili zanimanja sa visokom i višom spremom – inženjer PTT organizacije, inženjer arhitekta, inženjer geotehnike, diplomirani farmaceut, diplomirani arhitekta, diplomirani grafički inženjer su deficitarna³⁹, dok se kod drugih zanimanja konstantno povećava broj osoba koje završavaju proces obrazovanja i registruju se kao nezaposlene osobe. Čak i u

³⁷ „Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014“, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2010

³⁸ „Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014“, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2010

³⁹ „Tržište rada i cjeloživotno učenje“, Omer Korjenić, Most, 2007

slučajevima kada tih profila nezaposlenih ima na nekom od zavoda, nezaposlene osobe nisu u mogućnosti ili ne žele da rade na drugim mjestima, tako da je mobilnost radne snage unutar BiH gotovo nepostojeća.

BiH je navedene i druge probleme identifikovala u strategiji zapošljavanja⁴⁰, te je postavila ciljeve i defnisala mjere i politike za postizanje istih, ali se u praksi ne realizuju aktivnosti na provođenju mjera. Kao primjer možemo navesti entitetsku Strategiju zapošljavanja u FBiH, koja je usvojena u martu 2009. godine, ali Vlada do septembra 2010. godine nije provela niti jednu od definisanih mjera, niti je ispunila ijedan od postavljenih ciljeva. Izvještaj Evropske komisije o napretku BiH u procesima interacije i ispunjavanja obaveza navodi da nije zabilježen napredak u provođenju politike zapošljavanja⁴¹.

Dodatni problem prouzrokuju i loše politike u oblasti zapošljavanja i nemogućnost zavoda da obavljaju svoju primarnu svrhu. Pristup službama za zapošljavanje omogućava pristup zdravstvenom osiguranju, što ima za rezultat da se veliki broj nezaposlenih lica prijavljuju kako bi ostvarila zdravstveno osiguranje, a da aktivno ne traže posao. Veliki broj evidentiranih nezaposlenih lica ima za posljedicu neefikasne i veoma slabe usluge⁴².

Najveći dio sredstava u zavodima se usmjerava na provođenje pasivnih mjera, kao što su zdravstveno osiguranje i naknade za nezaposlenost, te na administrativne troškove (plate i naknade zaposlenih u zavodima). Na aktivne mjere zapošljavanja, koje direktno utiču na izgradnju ljudskog kapitala, usmjeravaju se sredstva koja preostanu.

BiH značajno zaostaje i za zemljama u regionu. Provedene reforme u Hrvatskoj, Crnoj Gori i Makedoniji su dale značajne rezultate i u veoma kratkom roku. Reforme su se odnosile na razdvajanje aktivnih i „pasivnih“ tražilaca zaposlenja, skidanje tereta pasivnih („socijalnih“) mjera sa zavoda i usmjeravanje zavoda na aktivne tražioce zaposlenja. Provođenje ovih mjera je u sve tri zemlje smanjilo broj registrovanih nezaposlenih u veoma kratkom roku, te je dovelo do značajnog povećanja zaposlenosti⁴³.

⁴⁰ „Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014“, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2010

⁴¹ Bosnia and Herzegovina 2009 Progress Report, Delegation of the European Commission, 2009

⁴² „Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014“, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2010

⁴³ Izvor: ILO Labour Statistics (LABOR STA) baza podataka, <http://laborsta.ilo.org/>

5. Zaključci i nalazi dokumenta

Stanje provođenja politika u oblasti ljudskog kapitala ostaje slabo. Generalno rečeno, postoje zaokruženi institucionalni i legislativni preduslovi, kao i definisane politike u oblasti osnovnog, srednjeg, visokog, stručnog i obrazovanja za odrasle, ali se ne radi na implementaciji mjera i postizanju ciljeva koji su definisani u strateškim dokumentima.

Prema OECD indeksu investicionih reformi za 2010. godinu koji poredi zemlje Jugoistočne Evrope, BiH ima najniži rang u oblasti razvoja ljudskog kapitala u regionu. Iako pregled priznaje aktivnosti na razvoju strateških dokumenata, najlošija pozicija zemlje je izazvana odlivom kvalifikovanih radnika zbog ekonomske migracije, lošim kvalitetom obrazovanja i velikom institucionalnom fragmentacijom sistema obrazovanja⁴⁴.

OECD pregled stanja ljudskog kapitala u 2009. godini pokazuje da je BiH ostvarila mali ili nikakav napredak u provođenju reformi u oblasti ljudskog kapitala u četvorogodišnjem periodu. Niz strateških dokumenata je u procesu pripreme, ali nisu zabilježeni pomaci na uključivanju drugih interesnih grupa u oblasti izgradnje ljudskog kapitala, kao ni poboljšanje kvaliteta sistema obrazovanja⁴⁵.

Izvještaji Evropske komisije o napretku BiH u procesu EU integracija (BiH Progress Reports) nalaze da BiH u oblasti ljudskog kapitala ne bilježi veće pomake. Visoka javna potrošnja u oblasti obrazovanja je praćena slabim rezultatima obrazovnog procesa⁴⁶. Obrazovni sistem koji slabo funkcioniše je jedan od glavnih uzroka lošeg funkcionisanja tržišta rada, jer proizvodi kadrove koji nisu traženi, dok su kadrovi koji su traženi deficitarni⁴⁷. Primjena usvojenih zakona u oblasti obrazovanja je spora⁴⁸.

Glavni problemi i izazovi u implementaciji obrazovnih politika vezanih za razvoj ljudskog kapitala koji su identifikovani u sklopu analize su:

- Fragmentiran institucionalni okvir za provođenje politika, sa nejasno raspodijeljenim nadležnostima i ulogama. Ovo se posebno odnosi na FBiH, gdje postoji dodatna podjela nadležnosti između entiteta i kantona. Iz navedenih razloga, provođenje definisanih politika je neefikasno i zahtijeva dosta vremena.
- Strategija razvoja obrazovanja je 2008. godine kao cilj postavila uspostavu šest institucija, od čega je do septembra 2010. godine uspostavljeno svega dvije institucije - Agencija za standarde i ocjenjivanje u obrazovanju za FBiH i RS i Agencija za predškolsko

⁴⁴ „Investment Reform Index 2010“, OECD, 2010

⁴⁵ „Investment Reform Index 2009 – Dimension Human Capital Development“, OECD, 2009

⁴⁶ Bosnia and Herzegovina 2007 Progress Report, Delegation of the European Commission, 2007

⁴⁷ Bosnia and Herzegovina 2008 Progress Report, Delegation of the European Commission, 2008

⁴⁸ Bosnia and Herzegovina 2009 Progress Report, Delegation of the European Commission, 2009

- osnovno i srednje obrazovanje. Agencije koje su uspostavljene su još uvijek u fazi kadrovskog popunjavanja i uspostave, i nisu imale aktivnosti na provođenju reformi zbog koje su uspostavljene.
- Legislativni okvir za provođenje politika postoji i zaokružen je, ali se puna implementacija zakona čeka zbog nedostatka mehanizma i institucija za primjenu zakona.
 - Strateški dokumenti identifikuju ključne probleme u obrazovnom sistemu, kao i ciljeve u kratkom, dugom i srednjem roku, te mjere koje se trebaju implementirati. Pregledom postavljenih ciljeva, utvrđeno je da je od 4 strateška cilja koji su bili postavljeni do 2010. godine, ispunjen samo 1 (25%), a od 30 operativnih ciljeva koji su bili postavljeni do 2010. godine ispunjeno je 12 (40%).
 - Zbog demografskih promjena dolazi do opadanja broja učenika u osnovnom i srednjem obrazovanju. Istovremeno se povećava broj nastavnika i trošak obrazovanja po učeniku. Ovo nije praćeno poboljšanjem kvaliteta obrazovanja, pa učenici iz BiH pokazuju loše rezultate. Na ovaj način sistem osnovnog i srednjeg obrazovanja postaje sve skuplji, istovremeno pružajući sve lošiji kvalitet obrazovanja.
 - Jedan od osnovnih uzroka lošeg kvaliteta obrazovanja je loš kvalitet nastavnika, zbog neadekvatnog obrazovanja nastavnika, neadekvatne stručne sprema i nedostatka sistema za obrazovanje, kontrolu rada i evaluaciju.
 - U visokom obrazovanju se radi na formalnoj implementaciji Bolonjske Deklaracije. Povećan je broj studenata i nastavnika, kao i obrazovnih ustanova. I pored ostvarenih pomaka, BiH je u dnu evropske liste kvaliteta obrazovanja i zauzima 39. mjesto u konkurenciji 48 država. Međunarodna komisija za provedbu Bolonjskog procesa ocijenila je da je „BiH jedna od zemalja potpisnica Bolonjske deklaracije koja je pokazala najmanji progres, a značajni nedostaci u provođenju reformi se odnose na sve aspekte Bolonjskog procesa“.
 - Proces cjeloživotnog učenja inkorporiran je u strategiju stručnog obrazovanja, te su definisane politike i postavljeni ciljevi razvoja sistema cjeloživotnog učenja. Ni jedan od predviđenih ciljeva i definisanih mjera nije ispunjen do septembra 2010. godine. Osim toga, obrazovanje i obuka odraslih nije značajna stavka niti je prioritet u programima ijedne od Vlada, te u skladu sa tim ne postoje jasne odgovornosti za provođenje mjera ni na jednom od nivoa vlasti.
 - Tržište rada u BiH karakterišu visoke stope nezaposlenosti, niska stopa aktivnosti i neusklađenost ponude i potražnje za radnom snagom i niska mobilnost radne snage. Sve navedeno doprinosi daljem opadanju kvalitete ljudskog kapitala.

Dok zemlje u regionu i druge zemlje u razvoju ulažu velike napore u razvoj ljudskog kapitala kako bi privukli investitore i doprinijeli razvoju svoje ekonomije, u BiH se ovom pitanju posvećuje malo pažnje. Umjesto zaključka dokumenta, vrijedi se podsjetiti na misao Adama Smitha iz 1776. godine: „Sticanje talenata kroz obrazovanje, učenje i praksu stvara kapital kod

osobe. Ti talenti postaju dio bogatstva osobe, te time i dio bogatstva društva kome ta osoba pripada". BiH danas spada u najsiromašnije ekonomije na evropskom prostoru. Zanemarivanje oblasti razvoja ljudskog kapitala će učiniti da BiH dugo ostane u takvoj poziciji, istovremeno povećavajući jaz između BiH i razvijenih zemalja, ali i zemalja u regiji koje ostvaruju pomake u razvoju. Da li će se ovo stvarno desiti u velikoj mjeri zavisi od ozbiljnosti političkih snaga koje će upravljati političkim sistemom u BiH nakon oktobra 2010. godine.

Reference:

"Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis", Gary S. Becker, University of Chicago Press, 1993

"Human Capital, Age Structure and Economic Growth: Evidence from a New Dataset", Jesus Crespo Cuaresma, Wolfgang Lutz, International Institute for Applied Systems Analysis, 2007

Anketa o potrošnji domaćinstava/Household Budget Survey, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine BHAS, 2001

Funkcionalni pregled sektora obrazovanja u Bosni i Hercegovini, EU CARDS, 2005

„Bosnia and Herzegovina – ETF Country Plan 2009“, European Training Foundation, 2009

Informacija o provedbi Bolonjskog procesa u Federaciji BiH, Federalno Ministarstvo obrazovanja i nauke, 2009

Bologna Stocktaking Report 2007

„Investment Reform Index 2009 – Dimension Human Capital Development“, OECD, 2009

„Bosnia and Herzegovina – ETF Country Information Note 2010“, European Training Foundation, 2010

„Investment Reform Index 2010“, OECD, 2010

„Osnovno obrazovanje u Bosni i Hercegovini – kvalitet, kreativnost i inovativnost?“ – Centar za politike i upravljanje, 2010

"TIMSS 2007 International Mathematics Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades", Trends in International Mathematics and Science Studies, 2007

"TIMSS 2007 International Science Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades", Trends in International Mathematics and Science Studies, 2007

„Loše škole ili loše obrazovne politike – kome zvono zvoni? - Uvođenje modernih, inovativnih i interaktivnih nastavnih metoda u srednje škole u BiH“, ACIPS/NDI, 2010

„Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014“, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2010

“Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini za period 2007 – 2013 godine”, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2007

“Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008–2015”, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2008

„Tržište rada i cjeloživotno učenje“, Omer Korjenić, Most, 2007

„Razvoj i stanje učenja i obrazovanja odraslih – Nacionalni izvještaj Bosne i Hercegovine“, DVV International, 2008

„Obrazovanje odraslih i neformalno učenje – Analiza stanja“, Dženana Alađuz, Infohouse, 2007

Razvojna strategija BiH 2010-2015, Vijeće Ministara BiH, 2010

'Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini", Vijeće Ministara BiH, 2008

“Are Skills Constraining Growth in Bosnia and Herzegovina?”, World Bank, 2009

Bosnia and Herzegovina 2007 Progress Report, Delegation of the European Commission, 2007

Bosnia and Herzegovina 2008 Progress Report, Delegation of the European Commission, 2008

Bosnia and Herzegovina 2009 Progress Report, Delegation of the European Commission, 2009

Istraživanje radne snage/Labour Force Survey, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2009

Aneks 1 – Statistika obrazovanja u BiH

Tabela 1 – Statistika osnovnog obrazovanja 2005/2010

	Šk. 2004/05.	Šk. 2009/10.
Ukupan broj škola (osmogodišnje i devetogodišnje)	1.887	1.877
Ukupan broj odjeljenja	16.396	16.888
Ukupan broj kombiniranih odjeljenja	1.863	1.890
Ukupan broj nastavnika	22.136	23.899
Ukupan broj nastavnika na određeno vrijeme	3.954	2.258
Ukupan broj učenika	380.696	358.967
Ukupan broj učenica (od ukupnog broja učenika)	184.872	170.597

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 2 – Statistika sredjoškolskog obrazovanja 2005/2010

	Šk. 2004/05.	Šk. 2009/10.
Ukupan broj srednjih škola	303	308
Ukupan broj odjeljenja	6.052	5.942
Ukupan broj nastavnika	11.184	11.248
Ukupan broj učenika	164.743	145.687
Broj učenica	81.985	72.540
Broj učenika koji je završio srednju školu	44.773	42.372

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 3 – Statistika visokoškolskog obrazovanja 2005/2010

	Šk. 2004/05.	Šk. 2009/10.
Broj visokoškolskih ustanova	113	147
Ukupan broj studenata	84.475	109.579
Broj upisanih redovnih studenata	62.233	89.306
Broj upisanih vanrednih studenata	22.242	17.963
Broj studenata koji su završili studij	8.127	16.581

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 4 – Broj institucija u visokom obrazovanju

	Broj institucija	Više škole	Universities			Vjerski fakulteti
			Univerziteti	Organizacione jedinice		
				Fakulteti	Akademije	
2006/2007	30	12	18	130	10	4
2007/2008	41	16	21	143	10	4
2008/2009	39	15	20	140	10	4
2009/2010	43	17	22	147	10	4

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 5 – Studenti u visokoškolskim institucijama

	Ukupno studenti			Redovni			Vanredni			Učenje na daljinu		
	Svi	M	Ž	Svi	M	Ž	Svi	M	Ž	Svi	M	Ž
2006/2007	99.557	44.402	55.155	71.128	31.381	39.747	28.429	13.021	15.408			
2007/2008	104.938	46.314	58.624	78.533	34.335	44.198	26.405	11.979	14.426			
2008/2009	105.358	46.326	59.032	84.144	36.838	47.306	21.214	9.488	11.726			
2009/2010	109.579	48.183	61.396	89.306	39.008	50.298	17.963	8.017	9.946	2.310	1.158	1.152

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 6 – Nastavni kadar u visokom obrazovanju

	UKUPNO	Žene	Nastavni kadar - puno radno vrijeme		Nastavni kadar part-time	
			Svi	Žene	Svi	Žene
2006/2007						
2007/2008	5.222	1.998	3.843	1.583	1.379	415
2008/2009	5.204	2.095	3.936	1.657	1.268	438
2009/2010	8.391	3.244	4.639	1.919	3.752	1.325

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Aneks 2 – Budžetska izdvajanja za obrazovanje

Tabela 7 – Budžetska izdvajanja za obrazovanje

	2006	2007	2008	2009
Ukupno	185.571.500	210.707.400	100.128.790	n/a
Osnovno obrazovanje	73.160.200	79.736.600	n/a	n/a
Srednješkolsko obrazovanje	50.427.300	53.561.500	n/a	n/a
Visoko obrazovanje	43.511.000	53.950.000	n/a	n/a
Naučne institucije	2.700.000	3.400.000	n/a	n/a
Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke	15.773.000	20.059.300	n/a	n/a

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine, vlastiti proračun

Tabela 8 – Srednješkolsko i visoko obrazovanje – izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj učenika i studenata

Srednjoškolsko i visoko obrazovanje - izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj studenata i učenika	Učenika i studenata	Budžetska sredstva	BDP (KM)	Izdvajanje iz budžeta u KM za jednog učenika/studenta	Procenat BDP % koji se troši na obrazovanje
2006/2007	260.054	185.571.500	17.990.000.000,00	714	1,03
2007/2008	259.603	210.707.400	39.880.000.000,00	812	0,53
2008/2009	251.045	100.128.790	42.030.000.000,00	399	0,24
2009/2010	256.493		40.610.000.000,00	0	0,00

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine, vlastiti proračun

Tabela 9 – Srednjoškolsko obrazovanje – izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj učenika

Srednjoškolsko obrazovanje - izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj učenika	Učenika	Budžetska sredstva	BDP (KM)	Izdvajanje iz budžeta u KM za jednog učenika	Procenat BDP % koji se troši na obrazovanje
2006/2007	160.497	73.160.200	17.990.000.000,00	456	0,41
2007/2008	154.665	79.736.600	39.880.000.000,00	516	0,20
2008/2009	145.687		42.030.000.000,00	0	0,00
2009/2010	146.914		40.610.000.000,00	0	0,00

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine, vlastiti proračun

Tabela 10 – Visoko obrazovanje – izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj studenata

Visoko obrazovanje - izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj studenata	Studenata	Budžetska sredstva	BDP (KM)	Izdvajanje iz budžeta u KM za jednog studenta	Procenat BDP % koji se troši na obrazovanje
2006/2007	99.557	43.511.000	17.990.000.000,00	437	0,24
2007/2008	104.938	53.950.000	39.880.000.000,00	514	0,14
2008/2009	105.358		42.030.000.000,00	0	0
2009/2010	109.579		40.610.000.000,00	0	0

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine, vlastiti proračun

Aneks 3 – Zaposlenost prema Istraživanju radne snage u BiH

Tabela 11 - Učešće u radnoj snazi prema starosnim grupama i spolu, 2009. godina

<i>Dob</i>		15-24	25-49	50-64	15-64	15+
Stopa aktivnosti (%)		33	69	41	53	44
	- muškarci	40	85	55	67	56
	- žene	24	53	28	40	32
Stopa zaposlenosti (%)		17	53	34	40	33
	-					43
	muškarci	22	67	45	51	
	- žene	11	40	24	29	24
Stopa nezaposlenosti (%)		49	23	17	25	24
	-					23
	muškarci	47	21	18	23	
	- žene	53	25	15	26	26

Izvor: Istraživanje radne snage, ILO, 2009

Tabela 12 - Stopa zaposlenosti radno sposobnog stanovništva i stopa zaposlenosti mladih u 2008. godini

	EU2 5	EU1 5	IRS	SLO	CR O	RU	TR	BiH	FBi H	RS	BD
Total	65,9	67,3	67,6	68,6	47,1	59,0	42,8	33,6	31,8	37,3	25,1
Mladi	37,6	41,0	46,0	38,4	28,8	24,8	30,6	17,4	15,7	21,1	15,3

*

Izvor: ILO, 2009

Tabela 13 - Stope obrazovnog postignuća, 2009, procenti

	<i>Osnovno</i>	<i>Srednje</i>	<i>Tercijarno</i>	<i>Svi nivoi</i>
Radnosposobno stanovništvo	45,3	47,6	7,1	100
-				
muškarci	34,2	57,5	8,3	100
- žene	55,7	38,3	6,0	100
U radnoj snazi	22,9	65,0	12,1	100
-	21,2	68,4	10,4	100

	muškarci				
	- žene	25,7	59,3	15,0	100
Zaposleni		22,4	63,3	14,3	100
	-				
	muškarci	20,0	67,8	12,2	100
	- žene	26,4	55,7	17,9	100
Nezaposleni		24,6	70,2	5,1	100
	-				
	muškarci	25,8	69,9	4,3	100
	- žene	23,6	70,0	6,4	100
Neaktivni		62,7	34,1	3,2	100
	-				
	muškarci	50,8	43,5	5,6	100
	- žene	69,9	28,4	1,6	100

Izvor: Istraživanje radne snage, ILO, 2009

Tabela 14 - Karakteristike radne snage prema nivou obrazovanja kao procenat radno sposobnog stanovništva

Obrazovanje	Osnovno	Srednje	Tercijarno
Radno sposobno stanovništvo	100	100	100
- muškarci	100	100	100
- žene	100	100	100
U radnoj snazi	22,0	59,6	74,5
- muškarci	34,8	66,8	70,2
- žene	14,7	49,4	80,0
Zaposleni	16,3	44,1	66,8
- muškarci	25,2	51,0	63,5
- žene	11,2	34,4	71,3
Nezaposleni	5,7	15,5	7,6
- muškarci	9,8	15,8	6,7
- žene	3,5	15,0	8,8
Neaktivni	78,0	40,4	25,5
- muškarci	65,2	33,2	29,8
- žene	85,4	50,6	18,8
Stopa nezaposlenosti	25,9	26,0	10,2
- muškarci	28,2	23,7	9,6
- žene	23,6	30,3	10,9

Izvor: Istraživanje radne snage, ILO, 2009

